

РЕЦЕНЗІЇ

ВЕРХОВЕНСТВО ПРАВА І СПРАВЕДЛИВИЙ СУД. ЯК ВТІЛИТИ ЦІ ІДЕЇ У ПРОЦЕСІ ЗДІЙСНЕННЯ АДМІНІСТРАТИВНОГО СУДОЧИНСТВА?¹

У рецензованій монографії авторка зосереджує увагу на засадах адміністративного судочинства, охоплюючи, однак, цією категорією не тільки його принципи. Останнє суттєво відзначає рецензовану монографію порівняно із іншими публікаціями, що були представлені правниками останніми роками й стосувалися дослідження суголосних питань. Адже Н. Б. Писаренко не обмежується аналізом й характеристикою положень національного процесуального закону про принципи адміністративного судочинства. За свою мету вона визначає встановити, що було підґрунтям для виникнення цих положень, як їх звучання корелюється із приписами міжнародних нормативно-правових актів, чи враховано законодавцем при їх формуванні найкращі європейські практики правотворчості й правозастосування.

Структура роботи та її зміст свідчать про прагнення Н. Б. Писаренко комплексно розглянути питання засад адміністративного судочинства. Робота об'єднує два розділи та п'ять підрозділів. Один з підрозділів – «Види конвенційних гарантій та їх імплементація в адміністративному судочинстві» – структурований, що, очевидно, обумовлено прагненням авторки подати систематизовану інформацію з досліджуваних у ньому проблем.

Примітно, що розпочинає Н. Б. Писаренко зі з'ясування сутності основоположних термінів, вживаних у науковій юридичній літературі, у навчальних виданнях і, нарешті, у нормативно-правових актах, які зачіпають питання регламентації відносин, обумовлених судовим розглядом публічно-правових спорів (сторінки 6–82). Отже, теоретичні висновки щодо визначення дефініцій авторка формує у першому розділі роботи. Доробки, що мають прикладну цінність, переважно викладено у другому розділі монографії. Цей розділ присвячено насамперед питанням імплементації у національний адміністративний процесуальний закон вимог, що висуває європейська спільнота до правосуддя (сторінки 83–244).

Повністю зрозуміло, чому Н. Б. Писаренко, визначаючи такі вимоги, звертається до Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 р. й до практики Європейського суду з прав людини. Адже вони (вимоги) виразно виписані у ст. 6 Конвенції із подальшою їх конкретизацією і деталізацією у прецедентній практиці Суду, юрисдикція якого визнана Україною.

¹ Рецензія на монографію: Писаренко Н. Б. Засади адміністративного судочинства (сучасний український контекст). Харків : Право, 2019. 248 с.

Перший параграф розділу другою роботи вміщує аналіз прийнятності заяв, в яких перед Європейським судом з прав людини порушуються питання про недодержання у національних судових процесах конвенційних правил, що стосуються гарантій справедливого суду. Авторка доходить обґрунтованого висновку, що не всі національні процеси, які відбулися за правилами адміністративного судочинства, можуть бути оцінені Європейським судом з прав людини стосовно дотримання згаданих гарантій. Так, Суд не приймає до розгляду по суті заяви, в яких йдеться про порушення п. 1 ст. 6 Конвенції під час вирішення національними судами спорів щодо реалізації політичних прав. Втім, як справедливо стверджує Н. Б. Писаренко, це зовсім не означає, що гарантії цієї конвенційної норми не повинні бути відображені у національному процесуальному законі, яким визначено порядок їх (спорів) розв'язання. Навпаки, така імплементація, на думку авторки, є бажаною і навіть необхідною, адже ілюструє вона панування прогресивних, демократичних ідей, на яких ґрунтуються відносини між державою та індивідом (сторінка 102).

Наступна частина другого розділу дає уявлення про види гарантій справедливого суду, про їх змістове наповнення (сторінки 102–221). Привертає увагу практична спрямованість висновків та рекомендацій, розміщених у цій частині роботи. Так, проблема розмежування судових юрисдикцій розглянута у контексті забезпечення права на доступ до правосуддя. Унаслідок аналізу положень Кодексу адміністративного судочинства України, узагальнення практики їх застосування, а також вивчення рішень Європейського суду з прав людини, в яких констатовано порушення гарантій справедливого суду через недосконалість норм, що встановлюють правила судової юрисдикції, в роботі сформульовано чіткі пропозиції щодо змін і доповнень, внесення яких до Кодексу й подальше їх застосування, на переконливу думку авторки монографії, сприятиме розв'язанню означеної проблеми (сторінки 124–133).

Не менш цікавою виглядає частина роботи, в якій Н. Б. Писаренко зосереджується на питаннях гарантування в адміністративному судочинстві рівних процесуальних можливостей нерівним у матеріальних відносинах учасникам справи – приватним особам та суб'єктам владних повноважень. У цій частині доведено, що рівність перед законом учасників адміністративної справи забезпечується впровадженням правил, які ґрунтуються на принципах змагальності, диспозитивності та офіційного з'ясування всіх обставин у справі. Останній є спеціальним принципом адміністративного судочинства; його запровадження зумовлює процесуальну активність адміністративного суду (сторінки 187–193, 242–244).

У завершальній частині роботи продемонстровано авторське бачення того, як ідея верховенства права через імплементацію конвенційних гарантій справедливого суду має бути відображена у нормативно закріплених принципах адміністративного судочинства. У цій частині авторка формує чіткі пропозиції щодо внесення змін та доповнень до Кодексу адміністративного судочинства України, торкається, очевидно, і питань удосконалення приписів Закону України «Про судоустрій і статус суддів» (сторінки 222–244).

Очевидно, що підготовка рецензованої монографії супроводжувалася вивченням наукового спадку видатних учених ХІХ – початку ХХ ст., радянських науковців, а також численних студій сучасних правників. На результати дослідження вплинули також наукові праці видатних зарубіжних авторів: А. Барака, Т. Бінгема, А. Дайсі, Л. Лукайдеса, П. Махоуні, П. Штелькенса, Е. Шмідта-Ассманна та ін.

Зауважу, що авторка продемонструвала докорінний підхід до вивчення й аналізу праць представників не тільки науки адміністративного права та процесу, а і представників науки цивільного процесу. Звернення до наукових здобутків фахівців з цивільного процесу позитивно відзначилося на якості роботи Н. Б. Писаренко, суттєво употужнило аргументи, наведені авторкою на підкріплення висловлених позицій.

Схвально оцінюючи монографію Н. Б. Писаренко, маю, однак, висловити зауваження щодо окремих її положень.

Виправданою виглядає увага до проблеми забезпечення внутрішньої незалежності суддів, актуалізацію якої авторка роботи пов'язує із закріпленням в оновленому Кодексі адміністративного судочинства України імперативних правил щодо врахування судьями правових позицій Верховного Суду, викладених у висновках щодо застосування норм права, та висновків Верховного Суду, сформульованих у рішеннях за результатами розгляду зразкових справ (сторінки 170–179).

Авторка вважає, що з метою забезпечення дотримання вимоги внутрішньої незалежності в Кодексі потрібно закріпити право судді відступати від висновків, викладених Верховним Судом у рішенні за результатами розгляду зразкової справи, з наведенням відповідного обґрунтування. Однак запровадження означеної можливості нівелює саму ідею інституту типових та зразкових справ. Суддя першої інстанції, визнаючи справу типовою, одночасно визнає доцільність її розгляду Верховним Судом як зразкової саме з метою забезпечення єдності практики щодо вирішення усіх типових справ.

Підсумовуючи, зазначу, що на загальну позитивну оцінку монографії Н. Б. Писаренко це зауваження не впливає, оскільки воно має переважно дискусійний характер.

У передмові до своєї роботи Н. Б. Писаренко висловила сподівання, що монографія зацікавить і суддів. На моє переконання, таке сподівання є повністю виправданим. Адже у рецензованій роботі авторці вдалося через аналіз рішень національних судів та практики Європейського суду з прав людини продемонструвати щільний зв'язок, що спостерігається між принципами адміністративного судочинства, конвенційними гарантіями справедливого суду й концептуальною ідеєю верховенства права, розуміння прикладної сутності якої, без сумніву, має вельми важливе значення.

Рецензент

доктор юридичних наук, професор,
суддя Великої Палати Верховного Суду

Тетяна АНЦУПОВА